

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНІ ВИЯВИ ЕТНОКУЛЬТУРИ В КОНТЕКСТІ РЕТРОСПЕКТИВИ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Юрій Присяжнюк, Людмила Вовкочин

EXISTENTIAL MANIFESTATIONS OF ETHNIC CULTURE IN THE CONTEXT OF THE RETROSPECTIVE OF THE UKRAINIAN STATE BUILDING

Yuriy Prysiazhniuk, Lyudmyla Vovkochyn

The merit of the British political scientist Andrew Wilson and other intellectuals is that at the turn of the XX–XXI centuries the democratic world learned about the existence in Eastern Europe of an «unexpected» nation – the Ukrainians. Even today, few people think about the fact that this community remains little known in the ethnic context. At the same time, attempts by some culturologists, historians, ethnologists, psychologists, and religious scholars to emphasize its uniqueness have repeatedly met with systemic resistance from the humanities themselves. Moreover, while Soviet historians denied Ukrainian cultural identity because of their obligation to give priority to the «advanced Russian people», modern proponents of the postmodern history of historiography do not treat them as an ethnos with due respect for their dislike of «harmful» ethnocentrism as such.

The aim of the research is to try to find out the existential properties of the inner world of Ukrainians on the basis of the historical retrospective of state formation. Noting on occasion that they may suddenly «emerge» not only as a nation but also as an ethnic group.

The basis of the research methodology is a holonomic approach. This means that «cause» and «consequence» can be characteristic features from different fields and even historical epochs. Such an analysis is possible within the theoretical synthesis, when it is based on the mental rootedness of social constructs, ideas, experiences that are inherent in people as carriers of the collective unknown (archetypes).

The existential order of the ethnos is best represented by the mentality. It is the integral-syncretic formation in which the meanings of life are the modeling dominant of worldview, world perception and world understanding. In an effort to understand the existential manifestations of ethnic culture (in the context of the retrospective of state formation), it is important to take into account: the vocation of the «Ukrainian» collective principle to put pressure on the individual. And to bring this into the ethnic not only eclectic mix of Western and Eastern cultures, but also the original mental traits inherent only in its characteristics – natural spontaneity, biopsychological orientation and etc.

The authors have proved that the reproaches that are often addressed to the people have another addressee – the elite, which is firmly «attached» to the ethnic group. The low quality of state elites in Ukraine, which was especially acute during periods of historical crises, receives a logical explanation and even «justification» at the mental level of life. Another thing is that for centuries it has prevented the solution of fateful state tasks, and limited its role to the banal seizure of power. Changing the situation requires political «geniuses» who are able to think and act strategically more broadly. They must understand the values, the mentality of their people, the imperatives of its ethnic culture.

The history of Ukrainian state-building in the period of early modernism and modernism still amazes European readers, sometimes even the closest neighbors. The research showed that if their acquaintance with this began with a detailed study of the existential manifestations of the ethnic culture of Ukrainians, it would be much easier to reach mutual understanding.

Keywords: frontier, mentality, existence, ethnos, state, elite.

Якось британський політолог Ендрю Вілсон назвав українців «несподіваною нацією». Що він мав на увазі? Вочевидь появу в 1991 р. на мапі Європи держави «Україна», яка здивувала європейців не лише як *unexpected occurrence* саме по собі, а й помітною оригінальністю серед решти колишніх радянських республік і країн «соціалістичної співдружності». Ще однією особливістю стала відчутніша, скажімо, порівняно з державами Балтії, політична залежність України від зовнішнього, тобто російського впливу. На момент краху СРСР «історичний симбіоз» сусідів – українців та росіян – не був таємницею: вкрай спекулятивний міф про «братні народи» існував уже тривалий час, а він, відомо, також не виник на порожньому місці. Здавалося б, у ситуації, коли згідно з традицією саме влада звикла давати «демонстраційний потенціал масовій поведінці» людей, віднайти серед українського політикуму осіб, які погодяться на варіант подальшої співпраці з Росією, а по суті – залежності від Москви, у серпневі дні 1991 р. кремлівським очільникам було не так уже й важко (Донченко, Романенко 2001, с. 10). У цьому відношенні М. Горбачов та його однодумці мислили «історично», проте вони не врахували, що етнос (цього разу український) «не може довго (тим більше, постійно – авт.) й нормально існувати не у своєму режимі» (Донченко, Романенко 2001, с. 16). Тож, як би безальтернативно масова свідомість населення України рубежу 1980–1990-х рр. не була сфокусована на «нестерпних» соціальних реаліях повсякдення, на ході історії позначалися насамперед не ці усвідомлені «життєві стратегії» людей, а їхня внутрішня доленосна налаштованість. Йдеться про ту «глибинну систему цінностей, яка в людській душі трансформується в міцний сплав культурних універсалій та... світогляду – особистісний сенс» (Донченко, Романенко 2001, с. 16).

З огляду на згаданий та аналогічні епізоди минувшини, які часто завершувалися для української державності поразкою або мало прийнятним компромісом, є потреба поглиблено проаналізувати проблему, яку з погляду соціальної психології прийнято характеризувати «екзистенціальними глибинами» етносу (народу, народності).

Метою розвідки є спроба на основі історичної ретроспективи державотворення простежити екзистенціальні властивості внутрішнього світу українців, принагідно зазначивши, що нині вони можуть сприйматися «несподіваними» як вияв не лише національного, а й етнічного.

Ключовим поняттям, завдяки якому автори спробують досягнути поставленої мети, обрано категорію «екзистенція». Щоправда, у цьому разі йдеться про унікальну особистісну сутність не людини (індивіду), а етносу, який, як відомо, також наділений властивістю «втілювати духовну, психоемоційну неповторність». І хоча її фактично не можна перевірити емпірично, саме такий підхід, на думку філософа С. Кримського, дає нагоду наблизитися до «духовності українського народу, орієнтація на яку дозволяє нам окреслювати... (оптимально затребувані – авт.) вектори розвитку сучасності» (Кримський 2001). Також використано холономний підхід, що передбачає «відмову від лінійної хронологічно-історичної структури» (Донченко, Романенко 2001, с. 23–24). На практиці це означає, що причиною й наслідком можуть бути явища (характерні ознаки) з різних сфер і навіть історичних епох. Очевидно, що «такий аналіз можливий лише в рамках теоретичного синтезу», коли він спирається на психічну вкоріненість самотутніх для українців соціальних конструктів, інтерсуб'єктний обмін (за певних умов та при потребі), первинні й глибинні природні образи, ідеї, переживання, властиві людям як суб'єктам колективного несвідомого (архетипів) (Донченко, Романенко 2001, с. 24).

Щодо аналізу останніх досліджень і публікацій, то розв'язання цього завдання суттєво полегшує вихід у світ монографії черкаського історика К. Івангородського, у якій він, зокрема, наголосив, що «дослідження етнічної історії... вимагає... насамперед чітко сформульованих методологічних орієнтирів і теоретичних постулатів, які дозволяють проводити таке студіювання» (Івангородський 2018, с. 183). Власне потребою «виокремлювати нові теоретичні підходи» доречно визначати «головне функціональне призначення історіографії» (Івангородський 2018, с. 184). З огляду на це, помітною вадою більшості тематичних досліджень є традиція штучного конструювання термінів «під конкретні наперед визначені припущення», а також обмеження дискурсів «пошуком компромісів на засадах узгодження інтересів...» (Івангородський 2018, с. 191; Калитюк 2009, с. 7). Теологізація, як ніяка інша інтелектуально-трансформаційна перспектива, сприяє ідеологізації та міфологізації наукових знань, а отже, їхній політизації. З тих епістемологічних пасток, що їх виокремив К. Івангородський, і які автори намагатимуться уникати у своїй розвідці, вкажемо на дві: «рівень монолітності руської етнічної спільноти» та «державна була гарантом консолідації єдиного етносу країни» (Івангородський 2018, с. 191). Зрозуміло, що наведені тут міркування спрямовані на неприйнятну з наукового погляду мету – максимально переконаливо, хоча й усупереч сциєнтичній сутності досліджуваних явищ, ствердити пропагандистську ідею «спорідненості» українців і росіян (Толочко 2012, с. 184; Костомаров 1861, с. 77–78).

Отож, етноцентризм лишається непопулярним серед науковців. Передусім тому, що вони вбачають у ньому небезпеку, а то й свідомий намір отримувати політичний зиск від маніпуляцій уподобаннями та настроями людей. Це не означає, що самі служителі Клію, принаймні більшість тих, хто претендує на цей статус, не грішать такими сумнівними процедурами. У прагненні бодай-якось згладити ситуацію («навести хоч якийсь порядок»), частина з них пропонує тлумачити сутність українського етносу «досить цільною неподільною структурою» (Стражний 2008, с. 283). Зазвичай це досягається пошуком зразків внутрішньої противаги й загальної гармонії соціуму. Скажімо, ведучи мову про особливу українську «хазяйновитість», «обізнаний» дослідник обов'язково наголосить на таких її рисах, як давність (щонайпізніше з часів праслов'янських племен), селянськість (в українських прислів'ях поняття «хазяїн» звучить як похвала), сімейність (акцент на підсобному господарстві). Принагідно додасть про легкість інтеграції в економічні системи розвинених країн Європи та Америки. І вже обов'язково зверне увагу на охайність садиби, «з тином, фруктовими садками, квітниками, й свійською живністю», а ще вкаже на відмінності з землеробською працею росіян, з її «общинно-справедливою» майновою рівністю (Стражний 2008, с. 284). Утім, чи достатньо в цьому разі такої аргументації?

На нашу думку, пропонована вище репрезентація етнічної приналежності є далеко не повною. Для деталізації (але аж ніяк не вичерпності) картини варто було б запропонувати міркування про стратегію існування (виживання) індивідів і спільноти, розподіл ролей між чоловіком і жінкою, відчуження від інших осіб і навіть самовідчуження, «коли людина буквально замикалася у світі особистих переживань, виявляючи активність лише в екстремальних моментах» (Донченко, Романенко 2001, с. 223). Натомість у мирних умовах господарювання вона долала бар'єр відчуження здебільшого в процесі передавання й сприймання повідомлень за допомогою вербальних і невербальних засобів (спілкування), проте не досягнення цілковитої згоди (взаєморозуміння). Це зумовлювало свої соціальні й, урешті-решт, історичні наслідки, однак передусім засвідчувало етнічну самобутність українців.

Екзистенціальну «впорядкованість» етносу найкраще репрезентує менталітет. Він є тим інтегрально-синкретичним формоутворенням, «у якому життєві сенси (цінності) становлять моделюючу домінуючу світовідчуття, світосприйняття та світорозуміння» (Донченко, Романенко 2001, с. 167). Менталітет обов'язково містить і репрезентує минувшину, яка опредметнена «на рівні архітекτονіки підсвідомого» (Донченко, Романенко 2001, с. 167). Він, як «сукупність властивостей (ознак)», є певною історичною гранню спільноти, але не нею всією. Завдяки цим рисам, етнос зберігає власну ідентичність.

Якщо погодитися з думкою, що «індивідуальність, особистість у ході історії – вторинне явище», а в тому колективному «ми» «сформувалася величезна кількість цінностей, норм, установок, імпринтів, архетипів, які й досі відіграють роль латентних мотивів у поведінці окремого індивіда», то його залежність, підпорядкованість владі, керівництву, громадській думці, навіть натовпу є логічною й передбачуваною. Унікальність українського етносу полягає в тому, що впродовж століть його структури, інституції, традиції, звичаї, смаки, також мова, інтуїція, совість, символіка та інші «внутрішні закони» колективного підсвідомого перебували під впливом чужинців. Це спричинило чимало невідповідностей, які виявлялися в соціальному та громадсько-політичному житті.

В історії неодноразово траплялися періоди, коли на українців як на тубільний і титульний етнос «тиснули» подвійні й навіть потрійні, за своєю природою суперечливі інформаційні контенти. Фактично вся колоніальна минувшина була такою, щоправда, з різними ступенями інтенсивності. Відтак людям було вкрай важко формулювати своє ставлення до світоглядних, релігійних, економічних, соціальних, фольклорно-мистецьких, зрештою, політичних проблем і державних викликів. Їхня ментальна «розколотиість» давалася взнаки навіть у періоди звільнення від чужинців, наприклад, під час Хмельниччини 1648–1657 рр. або в три десятиліття новітньої української державності. Тож, не дивно, що й нині чи не на всі національні свята можна спостерігати одне й те ж: журналісти найпопулярніших телеканалів раз по раз задають громадянам не актуальні на сьогодні питання, а, так би мовити, «питання з минулого», наприклад: «Що для Вас означає незалежність України?» або «Що Вам особисто дала незалежність?»

З огляду на вищезазначене, українці, як етнічна спільнота, по-перше, вкрай рідко «отримували» таких компетентних державників, які уявляли свою місію набагато ширше, аніж захоплення й утримання влади, водночас – відповідали екзистенціальній природі свого народу. По-друге, у них зовсім мало було харизматичних лідерів, тобто провідників, чії мрії, думки та емоції, а коли потрібно, то й дії та авторитет «збігалися із підсвідомими очікуваннями» людей

(Донченко, Романенко 2001, с. 35). Зрозуміло, що це не допомагало віднаходити порозуміння й злагоду, натомість багато сил витрачалося на чвари та міжусобиці.

А втім, траплялися винятки. Так, державна політика легендарного гетьмана П. Конашевича-Сагайдачного й латентні сподівання українського козацтва першої чверті XVII ст. вочевидь відповідали «змістові еволюційної політичної мети», бо, яке б невдоволення цим лідером не виявляли в той час окремі гурти запорожців, козацькі лави «зрушилися з місця в напрямі зростання, еволюції, прогресу» (Донченко, Романенко 2001, с. 35). Походи на Крим, Туреччину, Московію, слава перемога в Хотинській війні 1621 р., низка масштабних заходів, спрямованих на духовне відродження та, кажучи сучасною мовою, національну консолідацію русинів/українців, тому підтвердження. У своїй діяльності П. Сагайдачний виявляв не лише чудові організаторські та ораторські здібності, мудрість і відповідальність, а й відповідність, адекватність ситуації, яка складалася в тогочасному запорізькому лицарстві й загалом українстві. Головним було те, що гетьман слухав козаків, піддавався їхнім смакам і уподобанням, але ще більше прораховував реальні можливості оптимального з погляду забезпечення загального добра використання їхнього потенціалу.

Стосовно ймовірної причетності так званої «народної мудрості» до державної політики, то привертає увагу сам механізм її дії, що, своєю чергою, дає нагоду суттєво оптимізувати розуміння цього феномену: вона досить влучно фіксувала історичні реалії, проте формувалася в режимі постфактум, що, по-перше, справді «мудро», бо подія вже відбулася і з'являлася можливість її належно, відповідно до поточної кон'юнктури, осмислювати й оцінювати; по-друге, народ, як суб'єкт політики, позиціонував себе стороннім спостерігачем, що апріорі звільняло його від відповідальності за перебіг подій, причому як у минулому, так і сьогодні й майбутньому. Виходило так, що народна мудрість влучно оцінювала те, що вже відбулося, але мало чого вчила. Типовим прикладом народної оцінки державної еліти доби Руїни може бути приказка «Від Богдана до Івана не було гетьмана» (Черкаська 2019). У ній простежуємо і мудрість «заднім числом», і природну для широкого загалу колективну безвідповідальність за державну справу.

Також вона – народна мудрість – не могла слугувати безпосереднім керівництвом до дії, бо, крім іншого, не була спроможною креативно й оперативно виконувати менеджерську функцію. Це означало, що сам по собі народ, як етнічна спільнота, не міг самотужки впоратися з завданнями державотворення. Водночас в українському варіанті історичного поступу і (квазі)еліті, і простолюду складно було знаходити порозуміння між собою, бо вони не мали нагоди орієнтуватися на системне замовлення, адже «Україна як система сама не організувалася як певне ціле, здатне ставити цілі власним структурним компонентам» (Донченко, Романенко 2001, с. 67).

З урахуванням історичних обставин формування та мешкання українців в умовах Великого Степового Кордону, є всі підстави вважати, що їхній внутрішній світ отримував «у спадщину» (синтезував) багато надбаних конфліктів. Такі міркування видаються логічними, однак чи насправді він спроможний був акумулювати всі аспекти цієї дивної на тлі «європейських стандартів» взаємодії соціуму й політики. І ще: попри зазначену вище нагальну потребу в еліті, не виправдано було б обмежувати роль «душевної стихії» народу виключно статусом пасивного об'єкта спостереження, надто якщо зважити, що державна (квазі)еліта нерідко кооптувалася саме з простолюду, зокрема й безпосередньо, так би мовити, «в першому поколінні». У цьому контексті цікаву думку про найвидатнішого українського державника козацької доби лишив французький історик XIX ст. П. Меріме: «Щоб здобути європейське визнання, (Богдану – авт.) Хмельницькому забракло хіба що більш цивілізованого народу та, можливо, не такого важкого для вимови прізвища» (Боплан 1990, с. 142).

Надалі ці специфічні колізії, як слушно зазначають соціальні психологи О. Донченко та Ю. Романенко, були підсилені вимогами, які «в кожній конкретній історичній ситуації висувала антисакральна влада» (Донченко, Романенко 2001, с. 11). Ці колеги по гуманітарному цеху закликають «не шукати інших винуватців соціальних хвороб, крім недолугих політиків, які хронічно... хворіють на манію власної правоти» (Донченко, Романенко 2001, с. 11). На нашу думку, вихід із ситуації варто було б знаходити не лише в недолугості політиків (вадах конкретних державних діячів), а й антисакральній сутності влади, ба більше, соціокультурних особливостях етносу.

До всього сказаного потрібно долучати історичний контекст. Наприклад, коли ми думаємо, кажемо чи чуємо, що українці – працюючі, маємо розуміти, що йдеться не про якусь їхню віковичну етнокультурну особливість на тлі нібито «етнічно непрацюючих» чи «менш працюючих» народів, а передусім певний (авто)стереотип; у межах розмислів про «національну солідарність» – це радше фрагмент міфу, який ґрунтовано на уявленнях про родючі чорноземи, трудолюбивий і співучий народ, самотність агрокультури («садок вишневий коло хати...» та ін.).

Водночас належить брати до уваги, що орієнтовно лише в добу Романтизму почала з'являтися «література – історична, економічна, соціальна, – яка займалася тим, що ми нині називаємо проблемами праці, власне «сформувалися поняття матеріального зубожіння, убогості, бідності, експлуатації...» (Февр 1991, с. 366). А це означає, що в Україні homo economicus, тобто людина, яка прагне до економічної детермінації своїх помислів і дій, відтак – максималізації накопичення матеріальних статків, отримання прибутків, почала формуватися лише у ХІХ ст., і відбувалося це за самотутнім сценарієм, багато в чому відмінним від тих процесів, які мали місце в країнах Західної Європи.

Загалом же упродовж століть державний статус в Україні розуміли як перебування при владі, яке для кожного чергового керманача означало особисте самоствердження на власне політичному олімпі, принагідно – оволодіння мистецтвом нав'язувати підлеглим свою волю, маніпулювати їхньою свідомістю. Навіть приказку для цього придумали: «Як не старайся, для всіх добрим не будеш». Утім, чи такою вже універсальною й безапеляційною потрібно вважати логіку цього «народного» твердження? Іншими словами: чи цими функціями мала б визначатися й часто-густо обмежуватися діяльність «найрозумніших» та «найсильніших» представників спільноти? Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що до всього загалу можна бути «добрим», але відповідь тут має давати державник «вищого» рівня, який насправду інакше розуміє свою місію, є, так би мовити, «провідником між Людством і Космосом, законами існування Всесвіту і законами людських спільнот» (Донченко, Романенко 2001, с. 11). У певному, насамперед моральному значенні державний діяч мав би поставати Ченцем, Учителем, Батьком. І в історії України були подібні прецеденти – згадаймо хоча б унікальний «демократизм» відносин в українському «бездержавному» православ'ї між священниками та парафіянами, або реальний статус козацьких отаманів «державної» Запорізької Січі (разом із Великим Лугом), де, згідно з описом французького дипломата ХVІІ ст. П'єра Шевальє, мешкали «батьки, міцні, спритні до всякої роботи, щедрі й такі, що мало дбають про нагромадження майна, дуже волелюбні й не здатні терпіти ярма, невтомні, сміливі й хоробрі» лицарі.

Пізніше, в епоху модерності, про них не прийнято буде згадувати, надто в контексті перспектив з'ясування екзистенціальних виявів етнокультури. А даремно, особливо якщо найгіршим викликом для державності України визнавати майже цілковиту десакралізацію влади. Це коли її сутність почали сприймати виключно за логікою архетипу «я – ніхто», і, що особливо неприйнятно, – так передусім «вчилися робити» самі можновладці, які вже не наповнюватимуть свою діяльність священним змістом, а навпаки – спекулятивно використовуватимуть і водночас ще більше посилюватимуть існуюче в ментальних мапах підлеглих роздвоєння раціонального, інтелектуального та ірраціонального.

Та й віри як такої українська квазі(еліта) давно позбулася. В умовах тривалої десакралізації вона – віра – перетворилася у формальність, власне ритуал, яким прийнято наповнювати публічний бік життя, більш-менш спритно прикриваючи в такий спосіб «служіння мамоні». А, як відомо зі Святого Письма, «ніхто двом панам служити не може, – бо або одного зненавидить, а другого буде любити, або буде триматися одного, а другого знехтує» (Біблія, Матвія, 6, 24).

Отже, докори, які ми чуємо на адресу народу, зазвичай мають іншого адресата – еліту (квазіеліту чи потенційну еліту), яка все ж міцно («природно») пов'язана з етносом. Тож, низька якість українських державних еліт, яка особливо гостро відчувалася в періоди історичних криз та перемін – козацької Руїни, Української революції 1917–1921 рр., у нашому сьогоденні, – явище, яке на ментальному рівні буття має логічне пояснення й навіть «виправдання». Зрозуміло, що в цьому разі звичайний політологічний підхід на персональне політичне самоствердження не спрацьовує: для зміни ситуації потрібні «генії», які спроможні міркувати й діяти стратегічно, тобто набагато ширше традиційної мети захоплення й утримання влади: крім інтересів, вони мають розумітися на цінностях, а в ідеалі – менталітеті свого народу, сутності й імперативах його етнокультури. Крім іншого, знати й ураховувати, що в українському соціумі (суспільстві) колективне начало дотепер «тисне» на індивіда, а той, своєю чергою, привносить у етнічне не лише еклектичну суміш західної та східної культур, а й самотутні ментальні риси, унікальні, властиві йому природну безпосередність, біопсихічну орієнтацію та ін.

Тепер, здається, зрозуміло, чому українці ніколи й нікому, а саме жодним зверхникам, не були вірними «до кінця», а спроби їхньої дивергенції чи асиміляції черговими чужинцями закінчувалися лише локальними успіхами. Завдання ж «своїх» можновладців полягає в тому, щоб максимально можливо зблизити й поєднати змістовну сутність екзистенціальних глибин власного народу з державною політикою.

Список джерел та літератури

- БОПЛАН, Г. Л. де. Опис України. МЕРИМЕ, П., 1990, Українські козаки та їхні останні гетьмани. Богдан Хмельницький. Львів: Каменяр.
- ДОНЧЕНКО, О. А., РОМАНЕНКО, Ю. В., 2001, Архетипи соціального життя і політика. (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення). Київ: Либідь.
- ІВАНГОРОДСЬКИЙ, К. В., 2018, Етнічна історія східних слов'ян у сучасній історіографії (український, білоруський і російський дискурси). Черкаси: Вид. Ю. Чабаненко.
- КАЛИТЮК, Л. О., 2009, Концептуальні засади етнонаціональних моделей державотворення. Публічне адміністрування: теорія та практика. Електр. зб. наук. пр. Дніпропетровськ, 2009. 2. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2009-02/index.html>
- КОСТОМАРОВ, Н. И., 1861, Две русские народности. Основа. Санкт-Петербург, 3, 33–80.
- КРИМСЬКИЙ, С., 2001, «У нас не одне майбутнє, а багато, і минуле дає селекцію майбутнього». День. 3. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/panorama-dnya/sergiy-krimskiy-u-nas-ne-odne-maybutnie-bagato-i-minule-daie-selekciju>
- СТРАЖНИЙ, О. С., 2008, Український менталітет: Ілюзії. Мрії. Міфи. Реальність. Київ: Книга.
- ТОЛОЧКО, П. П., 2012, Украина в оранжевом интерьере. Киев: АДЕФ-Украина.
- ФЕВР, Л. 1991, Бои за историю. Москва: Наука.
- ЧЕРКАСЬКА, Г., 2019, Іван Мазепа. «Від Богдана до Івана не було гетьмана». 2019. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ukrainianpeople.us/иван-мазепа-від-богдана-до-ивана-не-б/>

References

- BOPLAN, H. L. de. Opys Ukrainy [Description of Ukraine]. MERIME, P., 1990, Ukrainski kozaky ta ikhni ostanni hetmany. Bohdan Khmelnytskyi [Ukrainian Cossacks and their last hetmans. Bohdan Khmelnytskyi]. Lviv: Kameniar. [In Ukrainian].
- CHERKASKA, H., 2019, Ivan Mazepa. «Vid Bohdana do Ivana ne bulo hetmana» [«There was no hetman from Bohdan to Ivan»]. [Online]. Available from: <https://ukrainianpeople.us/иван-мазепа-від-богдана-до-ивана-не-б/> [In Ukrainian].
- DONCHENKO, O. A., ROMANENKO, Yu. V., 2001, Arkhetypy sotsialnoho zhyttia i polityka. (Hlybynni rehuliatyvy psykhopolitychnoho povsiakdennia) [Archetypes of social life and politics. (Deep regulations of psychopolitical everyday life)]. Kyiv: Lybid. [In Ukrainian].
- FEVR, L. 1991, Boi za istoriiu [Fights for history]. Moskva: Nauka. [in Russian].
- IVANHORODSKYI, K. V., 2018, Etnichna istoriia skhidnykh sloviau u suchasni istoriografii (ukrainskyi, biloruskyi i rosiyskyi dyskursy) [Ethnic history of Eastern in modern historiography (Ukrainian, Belarusian and Russian discourses)]. Cherkasy: Vyd. Yu. Chabanenko. [In Ukrainian].
- KALYTIUK, L. O., 2009, Kontseptualni zasady etnonatsionalnykh modelei derzhavotvorennia. Publichne administruvannia: teoriia ta praktyka [Conceptual principles of ethno-national models of state formation. Public administration : theory and practice. Electronic collection of scientific papers]. Elektr. zb. nauk. pr. Dnipropetrovsk, 2009. 2. [Online]. Available from: <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2009-02/index.html> [In Ukrainian].
- KOSTOMAROV, N. I., 1861, Dve russkie narodnosti [Two Russian nationalities]. Osнова. Sankt-Peterburg, 3, 33–80. [In Russian].
- KRYMSKYI, S., 2001, «U nas ne odne maibutnie, a bahato, i mynule dae selektsiiu maibutnoho» [«We have not one future, but many, and the past gives a selection of the future»]. Den. 3. [Online]. Available from: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/panorama-dnya/sergiy-krimskiy-u-nas-ne-odne-maybutnie-bagato-i-minule-daie-selekciju> [In Ukrainian].
- STRAZHNYI, O. S., 2008, Ukrainyskyi mentalitet: Iliuzii. Mrii. Mify. Realnist [Ukrainian mentality: Illusions. Dreams. Myths. Reality]. Kyiv: Knyha. [In Ukrainian].
- TOLOCHKO, P. P., 2012, Ukraina v oranzhevom interere [Ukraine in an orange interior]. Kiev: ADEF-Ukraina. [in Russian].

Екзистенціальні вияви етнокультури в контексті ретроспективи українського державотворення

Завдячуючи британському політологу Ендрю Вілсону та іншим інтелектуалам, на зламі ХХ–ХХІ ст. демократичний світ дізнався про існування на теренах Східної Європи «несподіваної» нації – українців. Але й дотепер мало хто задумується над тим, що й у етнічному контексті ця спільнота лишається маловідомою. При цьому спроби окремих культурологів, істориків, етнологів, психологів, релігієзнавців наголосити на її унікальності раз по раз наштовхуються на системний спротив, який чинять власне самі ж науковці-гуманітарії. Причому якщо свого часу радянські історики відмовляли українцям у культурній самобутності через обов'язок віддавати першість «передовому російському народу», то сучасні прихильники постмодерністської традиції історіописання не ставляться до них як етносу з належним респектом через неприязнь до «шкідливого» етноцентризму як такого. Метою цієї розвідки є спроба на основі історичної ретроспективи державотворення з'ясувати екзистенціальні властивості внутрішнього світу українців, принагідно зазначивши, що вони можуть несподівано «виникати» не лише як нація, а й етнос. Основу методики дослідження становить холономний підхід. Це означає, що «причиною» й «наслідком» можуть бути характерні ознаки з різних сфер і навіть історичних епох. Такий аналіз можливий у межах теоретичного синтезу, коли він спирається на вкоріненість самобутніх для українців соціальних конструктів, ідей, переживань, що властиві людям як носіям колективного несвідомого (архетипів). Екзистенціальну впорядкованість етносу найкраще репрезентує менталітет. Він є тим інтегрально-синкретичним формоутворенням, у якому життєві сенси становлять моделюючу домінуючу світовідчуття, світосприйняття та світорозуміння. У прагненні зрозуміти екзистенціальні вияви етнокультури (в контексті ретроспективи державотворення) важливо враховувати: покликання «українського» колективного начала тиснути на індивіда, а його, своєю чергою, привносити в етнічне не лише еклектичну суміш західної та східної культур, а й самобутні ментальні риси, унікальні, властиві лише йому ознаки – природну безпосередність, біопсихічну орієнтацію та ін. Автори довели, що докори, які часто звучать на адресу народу, мають іншого адресата – еліту, яка сама міцно «прив'язана» до етносу. Низька якість державних еліт в Україні, яка особливо гостро відчувалася в періоди історичних криз, на підсвідомому рівні буття отримує логічне пояснення й навіть «виправдання». Інша справа, що протягом століть вона перешкоджала вирішувати доленосні державні завдання, а свою роль обмежувала банальним утриманням влади. Для зміни ж ситуації потрібні політичні «генії», які спроможні стратегічно ширше мислити й діяти. Вони мають розумітися на цінностях, а в ідеалі – менталітеті свого народу, імперативах його етнокультури. Отже, історія українського державотворення раннього модерну та модерну дотепер дивує європейців, трапляється навіть найближчих сусідів. Проведене дослідження засвідчило: якби їхнє знайомство з цією сферою починалося з детального вивчення екзистенціальних виявів етнокультури українців, досягнути взаєморозуміння було б набагато легше.

Ключові слова: фронтір, менталітет, екзистенція, етнос, держава, еліта.

Yuriy Prysiazniuk, Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of History of Ukraine, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy.

Юрій Присяжнюк, доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8324-4681>

ResearcherID: Q-4065-2018

Lюдмила Vovkochyn, PhD in Pedagogy, Associate professor, Associate professor in Pedagogy and Psychology Department, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy.

Людмила Вовкочин, кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри педагогіки і психології Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8058-7926>

Received: 23.02.2022

Advance Access Published: March, 2022